

Стылістыка

§ 2. Функцыянальныя стылі маўлення. Стылеўтваральныя моўныя сродкі

§ 2-1

§ 2-2

§ 2-3

§ 2-4

§ 2-5

Стыль (ад грэч. *stylos* — ‘завостраная палачка для пісьма’) — разнавіднасць маўлення, якая характарызуецца асаблівасцямі адбору, арганізацыі моўных сродкаў у залежнасці ад задач камунікацыі.

Стылістыка — лінгвістычная дысцыпліна, якая вывучае заканамернасці выкарыстання моўных сродкаў у залежнасці ад зместу, мэты і сітуацыі выказвання, ад ужывання ў розных сферах чалавечай дзейнасці (навуцы, мастацтве, палітыцы, афіцыйных і штодзённых (бытавых) зносінах).

З улікам функцый мовы і сферы зносін адрозніваюць функцыянальныя стылі.

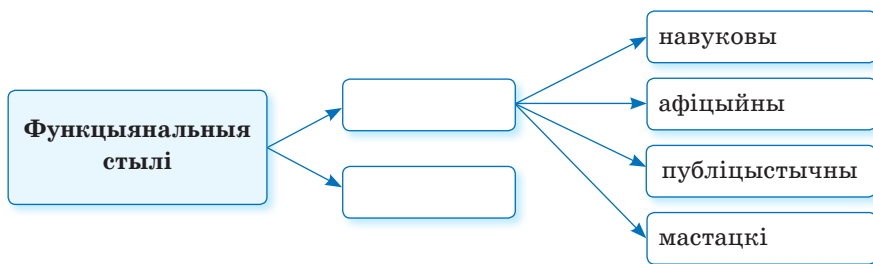
Функцыянальны стиль — разнавіднасць літаратурнай мовы, замацаваная за пэўнай сферай грамадска-маўленчай практыкі. Функцыянальныя стылі характарызуюцца ўжываннем моўных сродкаў у залежнасці ад знешніх, нямоўных фактараў: *формы зносін* (пісьмовая/вусная, маналагічная/дыялагічная), *мэты зносін* (волевыяўленне, паведамленне інфармацыі, эмацыянальнае і эстэтычнае ўздзеянне, камунікацыя), *характару ўзаемаадносін* (афіцыйны, неафіцыйны).

Выдзяляюць наступныя функцыянальныя стылі: навуковы, афіцыйны, публіцыстычны, мастацкі (стыль мастацкай літаратуры) і гутарковы.

Кожны функцыянальны стиль вылучаецца асаблівасцямі на ўзроўні лексікі, марфалогіі, сінтаксісу.

Усе моўныя стылі, акрамя гутарковага, — *кніжныя*. Гутарковы з’яўляецца стылем *вуснага маўлення*.

7. Дапоўніце схему класіфікацыі функцыянальных стыляў.

З апорай на схему раскажыце пра класіфікацыю функцыянальных стыляў.

8. Прачытайце тэкст. Як вы думаеце, чаму жанчына па-рознаму расказала сваю гісторыю ў першым і ў другім выпадку? Ахарактарызуйце, чым абумоўлены асаблівасці яе маўлення.

Там (у шумным кафэ пры абласной гасцініцы), перада мной адным, яна ні на хвілінку не бянтэжылася, нават калі расказвала пра самыя інтымныя свае пачуцці і перажыванні. Гаварыла проста, натуральна, дзе з болем, дзе з абурэннем, а дзе і з гумарам, хоць смешнага ва ўсёй гэтай гісторыі было мала.

А тут (у кабінеце сакратара абкама) ніяк не магла пачаць сваю споведзь... Нарэшце Пятро Гаўрылавіч не вытрымаў, сказаў амаль афіцыйна:

— Слухаю вас, Міхаліна Казіміраўна.

І тады яна пачала расказваць. І ўжо ў першыя хвіліны я здзівіўся: гэта быў зусім іншы расказ, больш таго — іншага чалавека. Не, яна расказвала тое ж самае, нават, калі хочаце, больш лагічна, паслядоўна і спакойна, толькі карацей — менш падрабязнасцей і менш здагадак пра думкі і намеры людзей, якія мелі дачыненне да яе лёсу. І менш даверлівасці, больш стрыманасці. Увогуле гэта натуральна: адна справа — расказваць пісьменніку, другая — сакратару абкама, у кабінеце, дзе сама абстаноўка прымушала да стрыманасці і нават да некаторай афіцыйнасці (*І. Шамякін*).

9. Прачытайце матэрыял, у якім даецца апісанне стыляў паводле асноўных прымет, па якіх характарызуецца любы стыль.

Вызначце, прыметы якіх стыляў маўлення прыведзены ў табліцы. Раскажыце з апорай на табліцу пра гэтыя стылі.

Практ.

8-1

Сфера выкарыстання	Задачы маўлення	Стыльовыя рысы	Асноўныя жанры	Характэрныя моўныя сродкі
Асвета, навука: у падручніках, навуковых пра- цах, выступ- леннях і паве- дамленнях на рознныя навуко- выя тэмы	Паведаміць дак- ладныя звесткі і факты, якія ма- юць тэарэтычнае значэнне, растлу- мачыць іх	Дакладнасць, до- казнасць, лагіч- насць, сцісласць. Мае форму мана- логу. Адносіны да з’яў і падзей не выражаны	Навуковы артыкул, рэферат, энцыкла- педыя, манаграфія, навукова-тэхніч- ная літаратура, даклады і выступ- ленні на навуковую тэму	Навуковыя тэрміны. Словы з абагульненым і аддзяненым значэннем. Дзеясловы ў форме 3-й асобы цяперашняга часу са значэннем пастаяннага дзеяння. Простыя развітыя і складаныя сказы
Афіцыйныя зносны, справаводства, заканадаўства	Паведаміць звесткі, якія маюць практыч- нае значэнне, даць дакладныя парады, ука- занні	Прадпісальны характар маўлен- ня, афіцыйнасць, дакладнасць, высокая ступень стандартызацыі зместу. Мае форму манало- гу. Адносіны да з’яў і падзей не выражаны	Законы, пастано- вы, указы, афіцый- ныя паведамленні, дагаворы і пагад- ненні, а таксама аб’явы, заявы, рас- даверанасці, рас- піскі, справаздачы, аўтабіяграфіі	Афіцыйныя словы і выразы. Назоўнікі, утвораныя ад дзеясловаў і прыметнікаў з суфіксамі -анн- , -енн- , -асць- , -ств- . Дзеясловы ў форме 3-й асобы са значэн- нем «так прынята рабіць». Сказы развітыя, адна- састаўныя
Грамадска- палітычная дзеяннасць: га- зеты, часопісы, выступленні	Паведаміць інфармацыю, якая мае грамад- ска-палітычнае значэнне; уздзей- нічаць на думкі і пачуцці людзей	Эмацыяналь- насць, доказы- насць, пабу- джальнасць, даходлівасць, надзённасць	Выступленне, артыкул, нататка, інфармацыя, рэ- партаж, фельетон, інтэр’ю і інш.	Грамадска-палітычная лексіка і фразеалогія. Ацэначныя і эмацыянальна-экспрэсійныя словы. Трапныя метафары і параўнанні. Развітыя зва- роткі. Рэгарычныя пытанні, воклічы, паўторы

10. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль. Абгрунтуйце сваё меркаванне. Выпішыце азначэнні выдзеленых лінгвістычных тэрмінаў.

Лексічнае значэнне слова

Слова — найменшая сэнсавая адзінка мовы. У працэсе маўленчых зносін яно ўзнаўляецца свабодна — гэта значыць не патрабуе спалучэння з іншымі моўнымі адзінкамі, як, напрыклад, марфема. Слова ўспрымаецца ў гарманічным адзінстве формы і зместу.^{сн} У нашай свядомасці адлюстроўваецца фізічнае, матэрыяльнае аблічча слова — гукавы комплекс, у якім яно ўвасабляецца. Змест слова складае яго лексічнае значэнне. Змест і форма ўзаемазвязаны. Як не можа існаваць слова, пазбаўленае гукавой абалонкі, так не можа існаваць слова, пазбаўленае сэнсу.

Словы выконваюць у мове намінацыйную функцыю (функцыю называння) і служаць для абазначэння прадметаў, іх якасцей, стану, прымет дзеяння, колькасці. Гэтыя абагульненыя значэнні прадметнасці^м, прыметы, працэсуальнасці, колькасці не лагічныя, а граматычныя, яны даюць падставу для вылучэння назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў, лічэбнікаў і іншых граматычных класаў слоў.

Для граматыкі лексічная індывідуальнасць такіх слоў, як, напрыклад, *жыта* і *мора*, не істотная, таму што фармальныя прыметы прадметнасці гэтых семантычна розных слоў супадаюць. З пункту погляду лексікі ў гэтых словах самае важнае тое, што яны маюць розныя лексічныя значэнні і тым самым адмежаваны адно ад аднаго ў сістэме мовы.

Лексічнае значэнне — гэта суаднесенасць слова з адпаведным паняццем, з'явай рэчаіснасці (*І. Шкраба*).

11. Прачытайце прыведзены аналіз тэксту. Ахарактарызуйце будову тэксту паводле тыпу маўлення.

Разгледзім асаблівасці навуковага стылю, адлюстраваныя ў тэксце. Тэкст уяўляе сабой дэталёвае апісанне лінгвістычных паняццяў *слова*, *лексічнае значэнне слова*.

Лексіка тэксту характарызуецца актыўным выкарыстаннем лінгвістычнай тэрміналогіі: *моўная адзінка*, *гукавы комплекс*, *намінацыйная функцыя*, *граматычнае значэнне*, *лексічнае значэнне* і г. д. Пераважае абстрактная лексіка: *форма*, *змест*, *сэнс*, *функцыя*, *дзеянне*, *працэсуальнасць*, *прадметнасць* і г. д. Ужыванне тэрмінаў,

слоў у прамым намінатыўным значэнні забяспечвае такія рысы навуковага стылю, як адназначнасць, аб’ектыўнасць, лагічнасць. У тэксце паўтараюцца ключавыя адзінкі *слова*, *лексічнае значэнне*, што не з’яўляецца таўталогіяй, недахопам, паколькі падкрэслівае актыўнасць ужывання тэрмінаў, немажлівасць замяніць іх сінонімамі.

На марфалагічным узроўні тэкст характарызуецца пераважным ужываннем назоўнікаў, паколькі задача аўтара — раскрыць змест лінгвістычных паняццяў. На сінтаксічным узроўні тэксту ўласцівы прамы парадак слоў у сказе (за выключэннем двух выпадкаў). Шырока ўжываюцца сказы, ускладненыя аднароднымі членамі сказа, што падкрэслівае аднатыпнасць, аднапарадкавасць моўных адзінак.

Тэкст завяршаецца дакладным, лагічным азначэннем паняцця «лексічнае значэнне», якое падсумоўвае назіранні даследчыка за зместавымі і граматычнымі прыметамі слова. Такім чынам, з улікам агульных уласцівасцей (інфармацыйнасць, лагічнасць, доказнасць), лексічных, марфалагічных і сінтаксічных прымет можна сцвярджаць, што тэкст належыць да навуковага стылю.

Раскрыйце значэнне слова *таўталогія*.

Пацвердзіце прыкладамі з тэксту шырокае ўжыванне сказаў, ускладненых аднароднымі членамі.

Прывядзіце прыклады ўжывання ў тэксце адваротнага парадку слоў у сказе.

Раскажыце на аснове тэксту аб стылеўтваральных магчымасцях моўных адзінак у тэксце навуковага стылю.

Практ.
11–1,
11–2

12. Прачытайце тэкст. На яго аснове раскажыце пра асаблівасці публіцыстычнага стылю.

Прызначэнне публіцыстыкі — паведамляць навіны штодзённага жыцця, культуры, навукі, растлумачваць грамадска-палітычныя пытанні. Гэтым выклікана, з аднаго боку, выкарыстанне грамадска-палітычнай тэрміналогіі, з другога боку — моўных сродкаў для выказвання настрою, пачуццяў, у прыватнасці эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі. У публіцыстычным творы арганічна спалучаюцца лагічна-абстрактная, або навуковая, і эмацыянальна-вобразная, або мастацкая, формы адлюстравання рэчаіснасці. Разгледзім некаторыя стылёва-моўныя рысы наступнага тэксту:

Кніга — гэта вечны, незгасальны агонь людскога сэрца і розуму. На працягу якоў яна была адным з самых поўных сродкаў перадачы вопыту з пакалення ў пакаленне. Яна адзіны жывы сведка чалавечага

прагрэсу. Не зважаючы на новыя тэхнічныя сродкі фіксацыі і перадачы гэтага вопыту ў нашу эпоху, кніга і цяпер службыць і надалей будзе нязменна службыць чалавеку («Помнікі гісторыі і культуры Беларусі»).

Тэкст вызначаецца актуальнасцю тэмы (значэнне кнігі, ведаў). Яму ўласцівы пафаснасць, узнёсласць; наяўнасць словазлучэнняў, характэрных для публіцыстычнага стылю: *незгасальны агонь, жывы сведка, наша эпоха, нязменна службыць і г. д.* З дапамогай гэтых моўных сродкаў перадаецца адкрытая ацэначнасць, эмацыянальнасць маўлення. Аўтарская^м пазіцыя адлюстроўвае пашыраны ў грамадстве пункт погляду (*А. Кайрус*).

13. Прачытайце размову з вядомым скульптарам, прафесарам, загадчыкам кафедры скульптуры Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў Уладзімірам Іванавічам Слабодчыкавым, аўтарам мемарыяльнага знака «Залаты фаліант», які быў урачыста адкрыты ў верасні 2008 года ў парку культуры і адпачынку імя Горкага ў Барысаве (Мінская вобласць) да 15-годдзя святкавання Дня беларускага пісьменства.

— *Уладзімір Іванавіч, патлумачце, у чым арыгінальнасць задумкі «Залатога фаліанта».*

— Мемарыяльны знак уяўляе сабой скульптуру ў выглядзе жанчыны, якая трымае над галавой кнігу. Такі ж самы выгляд мела аднайменная бронзавая статуэтка, якая ўручалася пераможцам 46-га рэспубліканскага конкурсу «Мастацтва кнігі».

Жаночы вобраз — гэта сімвал жаночага пачатку і пачатку ўсяго ў прынцыпе. Але гэта жаночая постаць вельмі стылізавана. Гэта, хутчэй, проста сілуэт, які не павінен адцягваць ад галоўнага — ад фаліанта. Сам фаліант уяўляе сабой аб'ёмны малюнак кнігі, дзе дакладна відаць дзве старонкі. На першай я зрабіў дакладную копію першай старонкі скарынаўскай Бібліі, вядомай усім, на другой — яшчэ адзін малюнак самага першага кнігавыдаўца Беларусі.

— *Такім чынам, пры стварэнні і бронзавай статуэтки, і памятнага знака вы адштурхоўваліся ад вытокаў беларускага кнігадрукавання.*

Практ.
12-1,
12-2

— Сапраўды так. Мы вярнуліся да самай першай кнігі, выпушчанай на старабеларускай мове нашым суайчыннікам Ф. Скарынам. І тут усё становіцца вельмі сімвалічным: проста кніга, самая першая кніга і кніга за найлепшую кнігу (маецца на ўвазе ўзнагарода ў конкурсе). Мне гэта ідэя здаецца ўдалай, бо яна правэрана часам і на працягу гадоў будзе актуальнай, хоць я дапускаю, што магчымы сякія-такія змены ці дапаўненні. У гэтай традыцыйнасці закладзена ўсё тое, што я хацеў выказаць...

Вызначце стыль і жанр маўлення. Назавіце характэрныя прыметы гэтага стылю, пацвердзіце свой адказ прыкладамі з тэксту. У чым асаблівасць будовы тэксту, створанага ў гэтым жанры?

Якое пытанне вы маглі б задаць аўтару бронзавай статуэткі і памятнага знака? Сфармулюйце і запішыце гэта пытанне.

Разгледзьце малюнак бронзавай статуэткі і памятнага знака (на вокладцы вучэбнага дапаможніка). Апішыце скульптуру з апорай на тэкст.

14. Запішыце тэкст па-беларуску.

Служэбныя дакументы абдааюць следуючымі абязатальнымі якаствамі:

достоверность и объективность,
точность, исключая двоякое понимание текста,
максимальная краткость, лаконичность формулировок,
безупречность в юридическом отношении,
стандартность языка при изложении типовых ситуаций делового общения,
нейтральный тон изложения,
соответствие нормам официального этикета, которое проявляется в выборе устойчивых форм обращения и соответствующих жанру слов и словосочетаний, в построении фразы и всего текста (Г. Солганик).

Слоўнік

обладать — валодаць, мець

достоверность — дакладнасць

двоякий — дваякі

безупречность — бездакорнасць

изложение — выклад

краткость (сжатость) — кароткасць (сцісласць)

15. Як вядома, заява — гэта пісьмовая просьба, напісаная паводле ўстаноўленай формы. Прааналізуйце ўзор заявы.

Заява
22.09.2020

Рэктару Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта
прафесару Каралю А. Д.
выкладчыка кафедры гісторыі Беларусі
новага і навейшага часу
Акуневіча В. У.

Прашу дазволіць выкарыстанне архіўных матэрыялаў бібліятэкі для афармлення выстаўкі, прысвечанай юбілею ўніверсітэта.

В. У. Акуневіч (подпіс)

Якая мэта напісанай заявы?

Назавіце часткі, на якія можна падзяліць тэкст заявы.

Вызначце асаблівасці дакумента, якія сведчаць пра яго прыналежнасць да афіцыйнага стылю.

16. Прачытайце табліцу. Раскажыце на яе аснове пра мастацкі і гутарковы стылі ў параўнальным плане.

Сфера выкарыстання	Задачы маўлення	Стылёвыя рысы	Асноўныя жанры	Характэрныя моўныя сродкі
Творы мастацкай літаратуры і вуснай народнай творчасці	Вобразна, маляўніча апісаць словамі які-небудзь прадмет ці з'яву, выказаць свае адносіны	Канкрэтнасць, вобразнасць, маляўнічасць. Мае форму дыялогу і маналогу. Адносіны да падзей і з'яў выражаны	Верш, паэма, аповесць, раман, камедыя, загадка, байка, балада і інш.	Словы з канкрэтным значэннем. Словы з пераносным значэннем. Эмацыянальна-ацэначныя словы. Сказы апавядальныя, пыталныя і клічныя. Сказы з аднароднымі членамі
Бытавая	Абмен думкамі, пачуццямі	Жывасць, непасрэднасць. Мае форму дыялогу. Адносіны да падзей і з'яў выражаны	Бытавая гутарка, размова	Гутарковыя словы і выразы. Эмацыянальна-ацэначныя словы. Словы з пераносным значэннем. Розныя па меце выказвання сказы. Сказы са звароткамі, з простаю мовай

17. Прачытайце тэкст. Назавіце лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя рысы гутарковага стылю.

...Дзядзька Хрол спакойна, разважліва гаворыць:

— От ты глядзі сюды. Усё нам купіць трэба. А вось зямля, лес, поле — усё як быццам нехта так аддае: тамацька ягадзіну возьмеш, тутацька грыб паднімеш, а то арэхаў натрасеш — бачыш, ужо і наеўся. З дрэва дошак напіліш, а з дошкі і на чым есці, і на чым сядзець, і на чым спаць змайструеш. А вазьмі паветра. Вось што, мусіць, самае смачнае з усіх страў, якія ведаюць людзі. Гэта табе не цукеркі, якія, скажам, заманулася раз у год. А паветра кожную^м мінуту трэба. А вось вы, малыцы, не ведаеце, што такое *маладня, гром*. А гэта ж хмара аб хмару цярнецца — вось вам і іскры, і маладня. Якраз як крэсівам аб крэмень. Ці, скажам, паспрабуй жалезам аб жалеза з разгону цярнуць. Во вам шуму будзе, во грому! А вы не глядзіце, што хмары здаюцца мяккімі, як кудзеля*, у іх вунацькі якая сіла (*Паводле Я. Сіпакова*).

Практ.
17-1,
17-2

18. Прачытайце дыялогі, перадаючы інтанацыяй адпаведны сэнс.

Чым адрозніваецца дыялог у мастацкім тэксце ад дыялогу ва ўласна гутарковым маўленні? Як «прысутнасць» аўтара адбіваецца на характары дыялогу ў мастацкім творы?

Адзін аўцюковец вельмі бедаваў: сыну пяты год, а ён не гаворыць. Аднойчы сядзяць у хаце, а ў печы бульба варыцца. Раптам сын, які не ўмеў гаварыць, крычыць:

— Бульба згарэла!

Бацькі кінуліся да печы і бачаць: агонь выпарыў з чыгуна ўсю ваду, паліць клубні. Падбягаюць да дзіцяці:

— Сыночак, родненькі, а чаму ж ты так доўга маўчаў?

— Дагэтуль бульба ніколі не падгарала...

Ці не так і ў дарослым жыцці? Толькі тады пазнаём бяду, калі яна пераступае парог. Толькі тады пачынаем разумець чалавека, калі ён у адчай крычыць...

Гудзе сход у Аўцюках: абмяркоўваюць ход пасяўной. Старшыня нечакана падымае трактарыста і просіць выступіць:

— Иван, скажы, што думаеш.

Маўчыць Иван. А сход пачынае шумець. Старшыня нервуецца:

— Давай, не цягни ката за хвост.

Урэшце Иван азваўся:

— Міхайлавіч, думкі пруюць, а слоў няма, — сказаў і прысеў.

Сход хіхікнуў, і чамусьці ўсе запляскалі ў ладкі (*У. Ліпскі*).

19. Дапоўніце выказванні. Устаўце на месцы пропуску назву адпаведнага стылю.

1. ... стыль — гэта стыль дзяржаўных дакументаў, указаў, законаў і кодэксаў.

2. ... стыль характарызуецца аб'ектыўнасцю, лаканічнасцю выкладу, інфармацыйнай насычанасцю, ужываннем слоў-тэрмінаў.

3. Галоўнае адрозненне ... стылю ад іншых у тым, што яго моўныя сродкі разлічаны не толькі на паведамленне, перадачу пэўнай інфармацыі, але і на эмацыянальнае ўздзеянне.

4. Асноўная асаблівасць ... стылю — гэта адзінства камунікатыўнай і эстэтычнай функцый.

5. У ... стылі вялікую ролю адыгрываюць жэсты, міміка, поза як сродак зносін, інтанацыя.

20. Устанавіце адпаведнасць паміж стылямі і прыведзенымі прыметамі.

1. Навуковы

А. Спалучэнне дакладнай інфармацыі і эмацыянальнага ўздзеяння на слухача (чытача).

2. Афіцыйны

Б. Інфармацыйнасць, аб'ектыўнасць, лагічнасць, аргументаванасць.

3. Публіцыстычны

В. Адназначнасць, недвухсэнсоўнасць фармулёвак, устойлівасць, стандартызаванасць формы.

4. Мастацкі

Г. Неафіцыйнасць, нязмушанасць зносін, непадрыхтаванасць маўлення.

5. Гутарковы

Д. Эстэтычная значнасць выкарыстаных сродкаў, індывідуальнасць, самабытнасць, вобразнасць слова.

21. Вызначце, для якіх стыляў маўлення характэрна выкарыстанне наступных слоў і выразаў.

1. Безадкладна, ніжэйназваны, наяўнасць, паведамленне, абанент, адказчык, выпіска з загада, ажыццяўляць кіраўніцтва.

2. Аналіз, сінтэз, эксперымент, пошук, вывады, абагульненне фактаў, прыйсці да высновы, факты пацвярджаюць.

3. Грамадства, сацыяльны заказ, прагрэсіўнае чалавецтва, агульна-началавечыя каштоўнасці, мараль.

4. Браток, суседачка, гразюка, лухта, вушы вянуць, капрызуля, зубы загаворваць, залікоўка.

5. Ветразь, анёл, аснежыць, веснавей, пясняр, барва.

§ 2-6

§ 2-7

§ 2-8

§ 2-9

